

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **«Ефективні форми використання природних туристичних
ресурсів в нижній течії долини річки Тернава»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Geo1-M18
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
за освітньою програмою Географія
Дутка Назарій Іванович

Керівник:
Рибак І.П., кандидат географічних наук,
доцент

Рецензент:
Касіяник І.П., кандидат географічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ	
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Принципи дослідження.....	9
1.2. Умови організації природокористування в межах ГППЗЗ «Китайгородське відслонення».....	11
1.3. Методика дослідження.....	12
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2 ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЇ.....	15
2.1. Наукова цінність Китайгородського відслонення.....	15
2.1. Вираженість та доступність стратиграфічних горизонтів.....	17
2.2 Тектонічні і геоморфологічні структури.....	20
2.3. Палеонтологічні артефакти	21
Висновки до розділу 2	25
РОЗДІЛ 3 ОСВІТНЯ ЦІННІСТЬ КИТАЙГОРОДСЬКОГО ВІДСЛОНЕННЯ.....	26
3.1. Використання об'єктів відслонення у шкільному освітньому процесі	26
3.2. Перспективи розвитку позакласної і позашкільної роботи.....	27
Висновки до розділу 3	35
РОЗДІЛ 4 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37
4.1. Види і форми туристичної діяльності	37
4.2. Екскурсія як вид діяльності та форма спілкування.....	42
4.3. Інтерпретація як основний спосіб реалізації екскурсійного матеріалу	49
4.4. Методичні рекомендації для написання тексту екскурсії.....	53
Висновки до розділу 4	58
РОЗДІЛ 5 ГОСПОДАРСЬКА ЦІННІСТЬ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ КИТАЙГОРОДСЬКОГО ВІДСЛОНЕННЯ	60
5.1. Природоохоронні території як головний елемент розвитку туристсько-рекреаційного використання	60
5.2. Традиційні форми природокористування в межах відслонення та наслідки їх впливу	65
5.3. Туристична діяльність на базі об'єкта.....	66
Висновки до розділу 5	69

ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Сучасні умови розвитку нашої держави вимагають тісної взаємодії наукової сфери, господарства та освіти для збереження природного середовища і забезпечення потреб населення. Це особливо важливо на локальному рівні де традиційні господарські і соціальні проблеми загострюються, а пошуки нестандартних шляхів їх вирішення з використанням місцевих ресурсів наштовхуються на упереджене ставлення громади. При цьому важливі природоохоронні об'єкти із потужним економічним потенціалом залишаються поза увагою або руйнуються. Типовим прикладом виступає геологічна пам'ятка природи державного значення «Китайгородське відслонення»

Наукова цінність Китайгородського відслонення, як геологічного об'єкта уже давно доведена. Її роль у пізнанні геологічної активності минулих геологічних епох, еволюції органічного світу та природних умов висвітлена у багатьох публікаціях і обговореннях на конференціях різних рангів. Геологічні дослідження в межах об'єкту здійснювали: О. Никифорова (1954), П. Цегельнюк (1969 - 1989), В. Гинда (1974 - 1978), Д. Дригант (1974, 1982, 1984), А. Іщенко (1985) С. Пастернак (1954 – 1962), В. Гаврилишин (1964 та ін.), В. Горецький (1965), Л. Кудрін (1966). Палеогеографічні умови силурійського часу детально охарактеризував В. Гриценко (1977). Результати тектонічних досліджень регіону узагальнено в колективній праці «Геотектоника Волино-Подолії» (1990) за редакцією І. Чебаненко, І. Вишняков, Б. Власов. Цінність похідних ландшафтних компонентів висвітлені у працях: К. Геренчука, І. Іванової, І. Федорчука, Л.Любінської та інших.

Унікальні природні об'єкти України, відвідати які хотіли б не тільки вітчизняні, а й іноземні гості, є базою для формування туристичних продуктів. Виважене поєднання природоохоронних об'єктів для їх використання в туристичних цілях сприяє як збереженню природи, так і створенню нових

робочих місць, об'єднанню місцевих громад, їх збалансованому соціально-економічному розвитку. Це підтверджують дані Світової організації туризму (ЮНВТО), відповідно до яких у структурі світового туристичного потоку відвідування природоохоронних територій з туристичною метою виросло з 2% у 1980 р. до 20% у 2009 р. і продовжує зростати.

Вивченням стану розвитку туризму на природоохоронних територіях або екотуризму займалися такі вітчизняні науковці, як В.В. Бондар, Я.Л. Ганжа, Г.В. Вартанян, В.І. Вишневський, О.Ю. Дмитрук, Г.М. Заваріка, Г.О. Сорокіна, Л. Теодорович та інші. Проте актуальні теоретичні та практичні питання використання потенціалу туристської діяльності на природоохоронних територіях або екотуризму недостатньо розкриті в науковій літературі.

Західна Європа і Північна Америка переживають екотуристичний бум. В Україні, навпаки, попит на екологічні тури поки що незначний. Причинами цього є недостатня інформованість населення про цей напрям туризму, його можливості та переваги; нерозвиненість туристичної інфраструктури; низький рівень сервісу; проблеми безпеки тощо. Питання про те, які складники природно-заповідного фонду в Україні мають законодавчі підстави здійснювати рекреаційні та туристичні види діяльності, чи можуть природоохоронні території стати партнерами туристичних підприємств під час розроблення, розвитку та просування туристичних продуктів, потребують більш глибокого розкриття.

Важливий природоохоронний статус земель, де розміщений цей об'єкт є яскравим підтвердженням його національного та світового значення. При цьому для людей, які не є науковими спеціалістами і зокрема для місцевого населення, важливість і унікальність об'єкта обмежується уявленням про збереження рідкісних представників флори і фауни, що тут поширені, а також правилами поведінки представленими на інформаційних дошках на околиці с. Китайгород.

Відповідно унікальна геологічна пам'ятка, яка може формувати комплексне уявлення про геологічні процеси та їх вплив на формування і

розвиток ландшафтів (а також повинна бути включена, як еталон у шкільні підручники!) практично не задіяна в освітній сфері. Це також виступає проблемою у розвитку екологічно безпечних форм природокористування, які при високій економічній ефективності (за аналогією США та країн Європи) забезпечують суворий контроль доступу на територію, та впливу на компоненти. Вказані факти визначають актуальність нашого дослідження.

Мета роботи: розкрити освітній та господарський потенціал Китайгородського відслонення для організації збалансованої системи природокористування на його території.

Завдання:

1. Узагальнити природні особливості відслонення та висвітлити їх.
2. Показати можливості використання об'єкта в освітньому процесі.
3. Виявити умови розвитку економічної діяльності в межах відслонення.
4. Довести природоохоронну ефективність просвітницької та економічної діяльності в межах відслонення.

Об'єкт дослідження – ГППЗЗ «Китайгородське відслонення».

Предмет – інтеграція науково-дослідної діяльності, освітнього процесу та господарської діяльності в межах об'єкта ГППЗЗ «Китайгородське відслонення».

Методи дослідження: літературний, картографічний, порівняльний, спостереження, експеримент (детальний аналіз у розділі 1.2).

Уперше розкрито виключно важливу роль Китайгородського відслонення, як засобу пізнання геологічних явищ в освітньому процесі та продемонстровано ефективні напрямки геотуристичного природокористування в його межах.

Удосконалено методику аналізу регіональних геологічних структур із застосуванням ГІС. Продемонстровано перспективні напрямки палеонтологічних та геолого-ландшафтних досліджень. Практична цінність виявляється в можливості застосування результатів для удосконалення освітнього процесу та оптимізації регіональної системи природокористування.

Дослідження виконане в межах науково-дослідної тематики НПП «Подільські Товтри».

ВИСНОВКИ

1. Китайгородське відслонення належить до найважливіших об'єктів, що демонструють послідовність еволюції планети та регіональні природні особливості України. Його охорона має належати до першочергових національних інтересів, однак відсутність належного фінансування і контролю не дозволяють це організувати на належному рівні. Дієвим напрямками розв'язання проблеми є просвіта і економічне стимулювання місцевої громади.

2. Основні аспекти наукової цінності Китайгородського відслонення, як геосайту висвітленні численних наукових публікаціях геологічної та палеонтологічної тематики. При цьому комплексне значення об'єкта, як модельної території для вивчення ландшафтів та динаміки екологічних процесів розкриті недостатньо. В контексті активізації майбутніх досліджень слід відмітити стратиграфічну повноту відслонення, велику концентрацію добре збережених органічних решток, велике ландшафтне різноманіття обумовлене літологічними і тектонічними чинниками.

3. Унікальна вираженість літологічних компонентів відслонення, в поєднанні зі зручним доступом та оглядовістю дозволяють використовувати відслонення, як зразковий демонстраційний та ілюстративний об'єкт при вивченні будови літосферних компонентів, геоморфологічних процесів, встановлення ролі геологічного компонента у розвитку ландшафтів та формуванні уявлень про еволюцію біосфери. Організація дослідницької роботи учнів на базі відслонення є дієвим фактором активізації інтересу до природничих наук.

4. Умови природокористування в межах ППЗЗ обмежують традиційний господарський вплив і стимулюють розвитку рекреації, зокрема пізнавального туризму. Естетичні властивості пейзажів у межах відслонення та доступність до цікавих об'єктів дозволяють сформувати стійкий попит на екскурсійну

діяльність. Її розвиток на базі екологічної стежки забезпечить охорону природи, а розвиток інфраструктури покращить соціально-економічні умови місцевої громади. Як наслідок – зацікавленість у збереженні об'єкта усіх суб'єктів господарювання.

Інтенсивне рекреаційне використання вимагає відповідного інтенсивного управління, тобто чим вище управлінська діяльність, забезпечення висококваліфікованими кадрами туристичної галузі, тим вища якість рекреаційної діяльності на територіях природо-заповідного фонду нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріюк В.П. Співробітництво природоохоронних організацій з владними структурами, освітніми закладами, громадськістю в сфері еколого-освітньої діяльності та значення цього процесу для розвитку екотуризму / В.П. Андріюк // Екотуризм і сталий розвиток Карпат: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 – 12 жовтня, м. Рахів, 2007). – С. 5 – 7
2. Бархаш Л. Виды и формы туристских путешествий и экскурсий. – 1934. – С. 9.
3. Бондаренко В.Д. Туризм і загрози біорізноманіттю лісів Карпат / В.Д. Бондаренко // Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рахів, 10-12 жовтня 2007 року). Ред. кол.: Гамор Ф.Д. (відп. ред.) та ін. – Рахів, 2007. – 406 с.
4. Брусак В.П. Географічні основи формування екологічної мережі в Українських Карпатах / В.П. Брусак, Ю.В. Зінько, Д.А. Кричевська // Розвиток заповідної справи в Україні та формування Паневропейської екологічної мережі : матер. міжнар. науково-практичної конференції. – Рахів : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2008. – С. 61-68.
5. Бархаш Л. Виды и формы туристских путешествий и экскурсий. – 1934. – С. 9.
6. Бондарев А.А. Демешко В.Н. Палеонтология в современном туризме / А.А. Бондарев, В.Н. Демешко // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». Вип. 2013. [www. omsk. Edu](http://www.omsk.edu)
7. Габчак Н. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Закарпаття / Н. Габчак // Розвиток сучасної

освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези 11-ї Міжнародної практичної конференції (м. Дрогобич 25 квітня 2014 р.) – С.12-14.

8. Голод А. П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону / А. П. Голод // Україна: СхідЗахід-проблеми сталого розвитку: матер. II туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24-25 листопада 2011 р. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. - Т. I. - С. 86-88.

9. Гецевич Н.А. Основы экскурсоведения. – Мн., 1988.

10. Губська О.П. Про еколого-освітній потенціал екотуризму / О.П. Губська, І.О. Татолі //Екотуризм і сталий розвиток Карпат: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 – 12 жовтня, м. Рахів, 2007). – С. 82 - 85

11. Гриценко В. П. Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / В. П. Гриценко, А.А. Іщенко, Ю.А. Русько, В.І. Шевченко. – Київ, 1995. – 61 с.

12. Геологічні пам'ятки України. У 4-х тт. Т. I : Карпатський регіон і Волино-Поділля / В. П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров [та ін.] ; за ред. В.І. Калініна [та ін.]. – К. : ДІА, 2006. – 320 с.

13. Геренович В.О. Кам'янецьчина. – Ч.1. – Природа / В.О. Геренович – Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти . – Т.1. Кам'янець на Поділля, 1926. – С. 42–48.

14. Геренчук К.И. Тектонические закономерности в орографии и речной сети Русской равнины / К.И. Геренчук – Львов: Изд-во. Львов. Ун-та. – 1960. – 242 с.

15. Гуляев В.Г. Организация туристской деятельности. – М., 1996.

16. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.

17. Дем'янова О.В. Еколого-освітня робота як важлива складова екотуризму / О.В. Дем'янова, О.П. Кучинська, І.О. Одукалець // Екотуризм

і сталий розвиток у Карпатах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рахів, 10-12 жовтня 2007 року). Ред. кол.: Гамор Ф.Д. (відп. ред.) та ін. – Рахів, 2007. – 406 с.

18. Дмитрук О.Ю. Екотуризм : навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. – К. : Альтер-прес, 2009. – 358 с.

19. Довідник з історії України. / За ред. Підкови І.З., Шуста Р.М., Інст. історичних досліджень Львівського нац. унів. ім. Івана Франка. – Київ : Видавництво «Генеза», 2001 – ISBN 966-504-439-7

20. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. – М., 1998.

21. Закон України «Про природо-заповідний фонд України». Із змінами, внесеними згідно з Декретом N 12-92 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 34, ст.502; 26.12.92, ВВР 1993, N 10, ст. 76.

22. Загорський В.С. Екологічна освіта в системі екотуризму /В.С. Загорський, Є.М. Борщук //Екотуризм і сталий розвиток Карпат:

23. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник / В.С. Крисаченко – К.: Заповіт, 1996.– 352 с.

24. Пригара О. Еколого-освітня діяльність природоохоронних установ Закарпаття / О. Пригара //Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 10. 2014р. С. 277-281.

25. Потенціал та перспективи розвитку геологічного туризму в Хмельницькій області / А.В. Олійник // Сучасні проблеми геології: збірник наукових праць до 155-річчя з дня народження академіка Павла Апполонрвича Тутковського – Київ: Фітон, 2013. – С.366 - 370

26. Палиенко В.П. Отражение динамики блоков фундамента в новейшей тектонике и современном рельефе / В.П. Палиенко // Геотектоника Вольно-Подольи. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 203-209.

27. Природа Хмельницької області / Під. ред. проф. К.І. Геренчука – Львів: Вища школа, 1981 – 128 с.

28. Свинко И.М. Разрывные нарушения Волыно-Подольской плиты и их выражение в современном рельефе / И.М. Свинко // Тектоника и стратиграфия. – 1986. – Вып. 27. – С. 21-24.
29. Стратиграфія УРСР. Том2-4, 7.. – К.: Наукова думка, 1974-76. – 215с.
30. Стратиграфія верхнього протерозою та фанерозою Укаїни у двох томах. Т.1.: Стратиграфія верхнього протерозою, палеозою та мезозою України / Головний редактор П.Ф. Годжик. – К.: ІГН НАН Укпаїни, Логос, 2013. – 638с.
31. Середнє Придністров'я / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця, ПП. «Видавництво «Теза», 2007. – 431 с.
32. Страшевська Лариса Володимирівна. Геосайти Поділля та їх раціональне використання.- Автореферат дисертації канд. геогр. наук: 11.00.11, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці, 2013.- 20 с.
33. Сергеева Т.К. Экологический туризм : учебник / Т.К. Сергеева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 360 с.; Черчик Л.М. Рекреаційні ресурси : теорія та методологія : навч. посіб. / Л.М. Черчик. – Луцьк : ЛНТУ, 2009. – С. 14-24.
34. Топчієв О.Г. Застосування методів аналізу великомасштабних планів землекористувань при формуванні регіональних екомереж / О.Г. Топчієв, А.М. Шашеро // Український географічний журнал. – № 3. – 2012. – С. 51-57.
35. Топчієв О.Г. Формування екологічної мережі й територіальна організація довкілля / О.Г. Топчієв // Географія та основи економіки в школі. – № 5. – 2003. – С. 42-45.
36. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем: концептуальні підходи,

практична реалізація : монографія / Л.П. Царик. – Тернопіль : «Підручники і посібники», 2009. – 320 с.

37. Чебаненко И. Геотектоника Вольно-Подоллии / И. Чебаненко, И. Вишняков, Б. Власов, В. Палієнко и др. – К.: Наук. думка, 1990. – С.

38. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, М.Д. Гроздинский, В.Д. Романенко. – К : Фитосоциоцентр, 2004. – 144 с.

39. Щукіна Г. І. Актуальні питання формування інтересу у навчані. – М.: Педагогіка, 1984.

40. Яницкий О.Н. Экологическая перспектива города. – М. : Мисль, 1987. – 280 с.

203-209.

41. Національний атлас України. — К.: ДНВП «Картографія», 2007.

42. Топографическая карта. Хмельницкая область. М 1:200000 – Киев: ВКФ, 2000 г.

43. Carpaty.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpaty.net>.

44. Zakarpattyachko.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpattyachko.com.ua/zapovidnyky>.

45. Unpp.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unpp.com.ua>.

46. Zolota-pidkova.org.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zolota-pidkova.org.ua/park_sinevir.html.

47. <http://geology.lnu.edu.ua>

48. <http://www.tovtry.km.ua>